

Nr 12 ^{19/3} 1981 5:00

OMSLAGSFOTO: SVEN GILLSÄTER

Följ med Sven och Björn
på drömmresa
i sydliga farvatten

EXPEDITION
GILLSÄTER
Sid 1-4 och 10-12

Äventyr i sydliga farvatten

Här börjar vårens stora äventyr i \sphericalangle . Sven Gillsäter och hans son Björn har gjort en pionjärfärd från Indonesien till Kap Horn. I en serie reportage tar de dig med på en spännande seglats, med strandhugg på en rad av världens mest ensliga och fascinerande öar. Under den 11 000 mil långa färden, i storm och stiltje, mötte de isberg och valar, pingviner och sjöelefanter, jättelabbar och späckhuggare.

Här presenterar Sven och Björn sin drömsresa. På sidorna 10–12 skildrar de sina möten med jordens största däggdjur.

TEXT OCH FOTO: SVEN OCH BJÖRN GILLSÄTER
KARTA: BOSSE FALK

Yrande sjö dränkte vår 2 500-tonnare, m/s Lindblad Explorer, under passagen genom »the roaring forties» i Syd-Indiska Oceanen.

Omslagsbilden: Björn i världens största kungspingvinkoloni på Ile aux Cou-chons, en av Crozetöarna.

□ När vi mönstrar på i Djakarta på Java har vi en pionjärfärd framför oss. Knappt någon har gjort Sub-Antarktis övärld i västlig riktning, motströms.

Innan vi når Kap Horn har kapten Hasse Nilsson från Gräsö i Roslagen lot-sat oss 11 260 sjömil genom storm och stiltje med 2 500-tonnaren Explorer Lindblad.

Följ med oss på våra strandhugg:
Anak Krakatau, »Krakataus barn», är resterna efter en vulkankatastrof 1883.

Julön upptäcktes på juldagen 1643 och har 3 000 invånare som lever på export av

fågeldynga. På Kokosöarna, med korallrev, palmer och laguner, blir vi populära gäster. Knappt någon besökare har kommit på 25 år.

De 30 ensamma studenterna på forskningsstationen på Amsterdam-ön måste vi göra besvikna. Storm och dimma hindrar landstigning. S:t Paul-ön blir en stor ornitologisk upplevelse, och i Kerguelen-skärgården hjälper oss fransmännen att bunkra via en 1 800 meter lång slang ut i havet.

Heard, en av Mc Donald-öarna, är en gudsförgäten plats, men givande för foto-

grafer och Crozet-öarna ett pingvinparadis. Bouvet-ön unnar vi gärna norrmanen – »den ensligaste platsen på jorden».

Syd-Sandwich-öarna har däremot svensk anknytning och på Sydgeorgien har sjöelefanterna efterträtt norrmanen. Kvar finns bara valfångarnas gamla bio, »Kino Grytviken».

Antarktis möter med storm, häftiga isberg, spöregn och dimma. Men vår ändstation, det fruktade Kap Horn tar emot på sitt soligaste humör efter vår oför-glömliga färd. □

Forts

Ensligt -och ändå fullt av liv

Det var på Heard-ön i Mc Donald-gruppen vi kom att fundera över fenomenet med alla de här öarna. Det var där vi fann fem halv vuxna sjöelefantvalpar med riktigt god trivselvikt. Och allesammans i trivselstämning. De låg och slappade på ett mossmjukt, grönt underlag och hade inget att invända mot vår entré. Med största säkerhet hade de aldrig tidigare sett mänskliga varelser.

Någon blängde på oss. En av dem kliade sig med högerlabbens naglar. Den som vände ändan mot oss började plötsligt klappa med stjärtfenorna, som om han applåderade vår ankomst. Det var dock den som höjde på huvudet, vände och vred på det och stirrade så godmodigt på Björn, försökte fånga in Björns blick med sammetsvarta ögon, som fick oss att bli kvar i gängets närhet.

Den valpen fäste sig vid Björn. Ja, han tillät till slut att den blå vanten strök honom över ryggen. Grabben kröp närmare och närmare. Kontakt! Valpen tryckte till slut sin mustaschprydda nos in mot Björns arm som om han ville tala om att han gillade honom.

– Hur kommer det sig att det finns en så'n här ö alldeles för sig själv och så fruktansvärt långt bort i havet? Hur har den här ön uppstått? Varför sticker de här öarna vi varit på – och ska till – upp

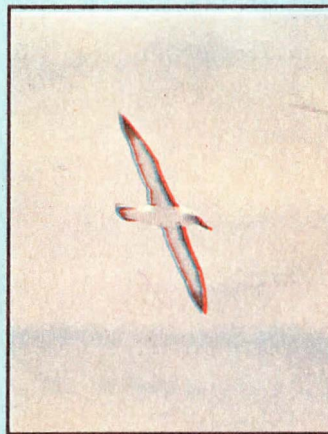
Forts på sid 9

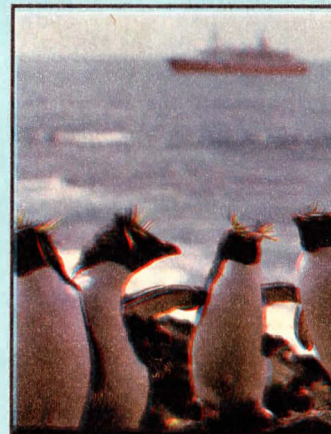
En och annan solstråle strilade fram mellan snöbyarna, när vi nådde fram till Indiska Oceanens sydligaste ö, Heard Island i Mc Donaldgruppen. När vi med gummibåtar lyckats landstiga studsade nålvassa hagel mot de ruvande pingvinernas täta fjäderdräkt.

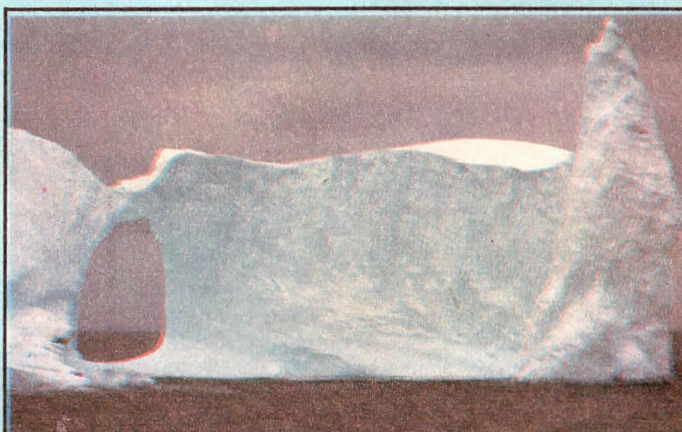
Om vinden mojnät och dyningen är lång kan man se stim av flygfisk segla mellan dyningskammarna. De är då utsatta för attacker av bland annat olika arter albatross. En del seglar in över relingen och landar på fartygets däck.

Vandringsalbatrossens spännvidd håller sig mellan 3 och 3 1/2 meter. Den ståtliga fågeln är alltså en av jordens största flygande fåglar. Dygn efter dygn gled den på nästan orörliga vingar kring vårt fartyg.

Av pingvinvärldens 17 arter är det klipp hopparna som är de mest clown-likade. De kallas också pingvinernas pajasfigurer. De förflyttar sig i jämfotahopp med fladdrande duntofsar över ögonen.

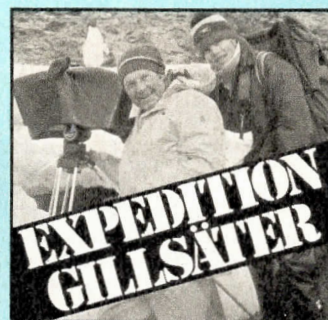

Under 11 260 sjömilers färd korsades vår kurs ofta av underbart vackert formade och färgsatta isberg på dödlig seglats mot norr, mot varmare vatten. Den långa dagens ljus tär på isen, vinden slipar den och havet spolar dess ursprungligen vassa kanter.

De sällsynta rät-valsdelfinerna gjorde en uppvisning intill vårt fartyg. Det gav valforskarna ombord tillfälle till unika studier.

Nyckfulla stormar, vänskapliga pingviner

som bölder ur ett blått och stormigt hav?

– Jo då, det finns ett system i det till synes omotiverade.

I och med att en futtig solstråle bröt fram ur molntäcket fick vi en del av förklaringen. Solstrålen svepte över Big Ben som med sin vita hjässa 3 000 meter upp i skyn klev ut i uppmärksamheten. Som om den ville presentera sig: – Goddag, jag är vulkan! Senast jag bråkade var 1910! Det pyser dock fortfarande kring hjässan. Och det rister då och då i hela kroppen.

Kontinenter på drift

För så där 200 miljoner år sedan hade jorden en väldig landmassa som fått namnet Gondwanaland och som vid den tiden började röra på sig. En landmassa slet sig loss och drev upp över oceanen mot Asien. En annan stack åt sydost och har sedan fått namnet Australien.

Cirka 20 miljoner år senare började Nord-Amerika lossna från Europa och Syd-Amerika kom att lämna Gondwanalands västsida. Kontinenterna var på drift. Madagaskar ångrade sig och ankrade. Dock på betydande avstånd från resterna av Gondwanaland, som nu fått namnet Afrika.

Ett bestående sår av den fantastiska förändringen är Rift-dalen med jordens väldigaste djupspricka: Döda Havet.

Indien törnade emot Asien, som kom på kant med bestående veckberg av skyhögt slag: Himalaya.

Australien rev upp sår i havsbotten under sin långsamma förflyttning över nuvarande Indiska Oceanen. De såren är ännu inte läkta. De genomsnittliga havsdjupen är nära 4 000 meter men där ringlar sig också oceanryggar av betydande längd och höjd med både öst/västlig och nord/sydlig kurs.

Alltsammans rör sig ovanpå den kokande glödbädden i jordens inre som kallas magma. Skyddet uppåt är ganska tunt. Jordskorpans olika lager gnider sig mot varann och rätt som det är går glödtrycket igenom och en rasande böld i form av en vulkan skjuter upp över havsytan. En ny ö har bildats och så kommer det sig att vi nu kunde göra våra strandhugg på dessa ensliga öar.

Ytterligare ett stycke Gondwanaland gled rakt söderut och hängde så småningom upp sig kring Sydpolen. Den biten kom att få namnet Antarktis (Arktis=björn/Antarktis=inga björnar).

Före Juratiden för så där 140 miljoner år se'n var Antarktis täckt av ormbunkar och gröna träd – det vet Björn och jag eftersom vi samlade förstenade växter i slutningarna till Floras Berg i Hope Bay för ett par år sedan – nu är den täckt av jordens största istäcke.

Karghet och liv

Indiska Oceanen, till vilka de flesta av de öar vi skall försöka landstiga på hör, räknas som det minsta av jordens hav. Den är fattig och ödslig på breddgraderna om-

kring ekvatorn. Näringsrik och livlig blir den först när man kommer ner till de i sjömansketsar illa beryktade »the roaring forties», de vrålände fyrtio. Vi fick känna på dessa breddgraders nyckfulla stormar, oberäkneliga lågtryck och temperaturfall, vilket allt hänger samman med att de kalla vattenmassorna från Antarktis möter de varmare från breddgraderna kring ekvatorn. Syrerika vattenmassor som ger liv åt plankton med mera. Söder om denna diffusa linje kom albatrosser, liror, stormfåglar och pingviner. Delfiner, valar och sälar ökade som gäster kring vårt fartyg.

De flesta öarna var insvepta i dimmor, dolde sig i snöbyar eller skurur av regn. Våra zodiaker, gummibåtar, kämpade sig tappert in mot strandens klippor genom täta snår av jättetång som något dämpade den farliga dyningen. Vid två tillfällen kastade oberäkneliga dyningar i förening med osynliga klippor gummibåtarna överända. Sjöarna slog dock ofta över de huttrande människor som satt i båtarna och landstigningen var ofta lindrigt sagt chansartad.

När luften var klar och solen sken över landet vi »upptäckte» var öarna fascinerande i sin karghet: inte ett träd, knappast buskar, strandskoningen saknade i de flesta fall sand. Stenar och klippor, tussockgräs eller mossliknande vegetation, ohyggligt branta och svårforcerade berg, mycket ofta svarta lavablock eller lavasand.

Men där fanns liv. Strän-

derna ockuperades av jättelika sjöelefanter och pälsälar. Slutningarna var upptagna av flera arter pingviner samlade till ibland enorma kolonier. Bergssidorna var vitprickade av vilande eller häckande albatrosser, jättelabbar eller jättestormfåglar. De få grässlutningarna var pepprade av hålor i vilka olika arter av liror »gnällde och kved». De sista dyningskvalpen in mot stranden avpatrullerades mycket ofta av luriga späckhuggare eller av härskna sjöleoparder. För oss som älskar djur och natur var varje landkänning ett stort och spännande äventyr.

Utan fördomar

Naturen bjöd alltid på fräscha upplevelser: ren luft, ofördärvat landskap. Utom i de fall då valfångare, päls- och säljägare släppt iland grisar, kattor, kaniner och renar för att ha färskt kött vi senare återkomst.

Där var det senväxande vegetationstäcket totalförstört.

De fördomar om att naturen ska vara farlig, alla djur elaka eller giftiga, som barn fortfarande trots all upplysning uppfostras med, har undgått Björn.

Han kom därför att umgås med sjöelefanter, sälar, pingviner och albatrosser på ytterst vänskapliga villkor under de nära två månader som expeditionen kom att omfatta. Han uppförde sig som väluppfostrad gäst i deras miljö och hade inget att frukta även om »kompisarna» ibland sa' ifrån: Hit men inte längre! □

Monument över vår dumhet

Nu har bullerproblemet nått under havsytan. De sista valarna i de vatten, där de förr fanns i tusental, har svårt att hitta varandra med sina lockrop på grund av oväsen från supertankers. Denna föga uppmuntrande notering tvingades Sven och Björn Gillsäter göra på sin expedition i sydliga farvatten. Där fann de också det sorgliga monumentet på bilden här intill.

TEXT OCH FOTO:
SVEN OCH
BJÖRN GILLSÄTER

□ Häromdagen drabbades världen av en nyhet, som säkert glädde många människor. Den sovjetiska nyhetsbulletinen förkunnade att nu har även Sovjet beslutat avstå från vidare valfångst. Deras valfångstflotta, som likt vinthundar jagat över oceanerna, kommer att byggas om och disponeras för andra och, förhoppningsvis, vettigare uppgifter

Helt logiskt är det ju så att har valarna – de största däggdjur som någonsin funnits – tagit slut så slutar ju också jakten efter dem. Det finns helt enkelt inga fler att harpunera.

Sommarens svenska storhet, Ymer-80-expeditionen, med alla sina vaksamma ögon noterade under tre må- Vänd

Ovan: På en öde strand i det sterila Antarktis vilar ännu ett av monumenten över människans oförmåga att hålla med naturtillgångarna. Troligtvis tillhörde kotraden en fenval.

Till vänster: Med största säkerhet en unik bild: Mor och barn späckhuggare uppvaktas av far i familjen, som också var flockens ledare. Späckhuggarna jagar i flock under en klart uttalad ledares befäl precis som landbackens vargflock.

Till höger: Under 47 dygns resa kunde »valvakten» anteckna: en kaskelotval, sex åtta knölvalar (varav en just vältrar sig på bilden), 50-talet vikvalar och några hundra späckhuggare.

Sista valarna buller-skadade

Forts nader i Arktis: tio bardvalar allt som allt.

För två år sedan hade jag förmånen att få kryssa i Antarktis under en dryg månad med noteringen i dagboken att högst ett 20-tal valar observerades. De var alla av företrädesvis så småväxta arter att de tidigare saknat kommersiellt värde. Och detta i de delar av världen där tusenden blåste ur oceanen eller trängdes i övriga världens viker för bara femtio år sedan.

Nu har vi i 47 dygn seglat över Indiska Oceanen, ner till havet utanför den antarktiska kontinenten, över Syd-

Atlanten, Scortia-havet och Drake-sundet till Kap Horn. Under hela färden har vi haft val-vakt på fartygsbryggan från gryning till skymning. Resultatet är nedslående. Vi har ett protokoll som noterar en enda kaskelotval, högst tio knölvalar, kanske 50 vikvalar och några hundra späckhuggare samt några högst osäkra observationer.

Kan det vara en tröst att vi under hela vår oftast stormiga resa inte såg en enda valfångare, vare sig med blotta ögat, med kikare eller på radarskärm? Inte en enda japan eller falskskyldad valfångare under Venezuelaflagg men med totalbemannning av japaner. Den ryska armadan som mitt ute i vild ocean skar vår kurs kunde även för ett föga vant öga artbestämmas till fem finskbyggda fisketrålare och ett enormt stort moderfartyg. De stävade med bestämd kurs mot Australien.

Sista chansen?

Den internationella val-

kommissionen (IWC) har under 32 år verkat för bevarande av valbeståndet och kvotering av uttaget. Den har dock dominerats av nationer med stora ekonomiska intressen i valfångsten.

Dess verksamhet har lindrigt sagt varit halvhjärtad. Stor oenighet har rått. Ingångna kvotbestämmelser har överskridits. Falska fångstrapporter har lämnats. Fångstflottor har jagat under nationsflagg som ej tillhört valkommissionen.

Från och med 1978 hör icke valfångande länder som Sverige, Oman, Schweiz och Seychellerna till IWC. Med deras rösthjälper genomdrevs för två år sedan på förslag av Seychellerna att Syd-Indiska Oceanen skulle avsättas som marint reservat för de sista valarterna.

Av de större valarna i det 100 miljoner kvadratkilometer stora fredade området är det bara kaskelotval kvar, plus naturligtvis några tusen små vikvalar och späckhuggare samt delfiner. Alla de

övriga arterna är slut för länge sedan. Och det kunde vi sannerligen med egna iakttagelser få bekräftat under vår färd.

Måtte nu även sådana valhungliga nationer som Japan (och dess falskflaggade gelikar) samt Syd-Korea och Spanien respektera överenskommelsen.

Om IWC arbetade med effektivitet och ärlighet skulle snara skyddsåtgärder kunna klara de sista valarterna och de skulle få en rejäl chans att återhämta sig.

Många experter anser att räddningsaktionerna kommer att sättas in för sent. De sista exemplaren valar är spridda över så stora havsytor att de inte längre kan räddas, kan hitta varandra för reproduktion. De hör heller inte varandras lockrop. Supertankers, marina enheter och all annan sofistikerad verksamhet under havsytan stör valarnas hörselorgan. Det måste vara olidligt att tillhöra det kloka och känsliga valsläktet i dag. □

Pröva! Frebaco Matvete för mat och bak

Frebaco Matvete är ett gott och näringsrikt alternativ till ris, potatis och makaroner.

SVENSK-KINESISK PANNA (4 port.)

Koka 2 dl Matvete enligt anvisningar på paketet. Skär det gröna på 1 purjolök och 300 g benfritt bogfläsk i strimlor. Bryn purjolöken. Tag upp den och lägg i köttet. Låt det få färg och efterstek på svag värme under lock. Strimla ner en klyfta vitkål (300 g) i pannan med köttet och låt kålen bli mjuk, ca 10 min. Blanda i det kokta Matvetet. Smaksätt med 1 msk soja, 2 tsk färssocker, 1 tsk vinäger, 1/2 tsk salt. Garnera med purjolöken och 2-3 ananasringar i bitar. Häll över ev. lite gräddfil.

frebaco
Tel: 0510/60110

**2:-
rabatt**

Gör så här: Köp ett paket Frebaco Matvete. Klipp ur paketets framsida och sänd den till Frebaco AB, Box 43, 531 21 Lidköping, före den 30/11 1981 och du erhåller två kronor + porto tillbaka. Erbjudandet gäller 1 gång per hushåll.

Namn: _____

Adress: _____

Postnr: _____

Postadress: _____